Trädgårdslivet i vår grekiska olivlund

Christina Fryle
text och foto

För drygt tre år sedan flyttade Christina och Leif Fryle in i sitt nybyggda stenhus i södra Grekland. Med i bagaget fanns ett brinnande trädgårdsintresse.

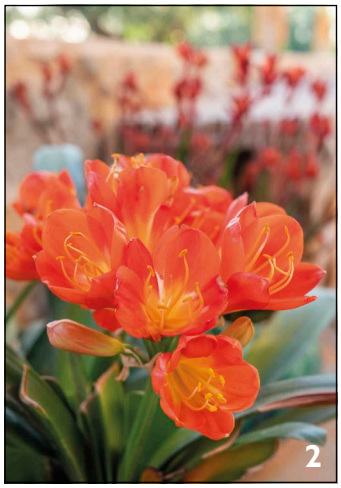
2

Det var förvånansvärt lätt att lämna vår svenska trädgård. Efter femton år i händerna på två envetna trädgårdsamatörer kändes den färdig – även om många hävdar att en trädgård aldrig kan bli det. Uppbyggnadsfasen var i alla fall över och vi ägnade oss mest åt underhåll. Att vårda en trädgård är inte alls lika inspirerande som att få skapa något nytt. Under trettio års odling i svenskt klimat hade vi dessutom hunnit prova på det mesta i växtsortimentet som är härdigt och tillgängligt. Vi var mer än redo för nya utmaningar. En helt ny fas i livet!

Vi bytte inte bara klimat och land. Vi flyttade från ett villakvarter i Varberg, en mellanstor stad på Västkusten, till en olivlund på landsbygden i södra Grekland. Kanske hade det varit förnuftigare att liksom andra som närmar sig pensionsåldern byta till en mindre och mer lättskött trädgård. Men hur spännande är det att låta förnuftet styra livsvalen? Läget var det perfekta, så vi struntade i att tomten råkade vara fyra gånger så stor som de tusen kvadratmeter vi hade tänkt oss. Precis vid foten av Taygetos mäktiga bergsmassiv, med hundra meter till havet, tio minuters promenad till den pittoreska byn Agios Nikolaos och underbar natur överallt omkring oss hittade vi vårt paradis.

– Vilken ö ska ni bo på? var frågan alla ställde när vi berättade om husbygget i Grekland. Men Peloponnesos som vi bor på är en halvö, avskuren från det grekiska fastlandet av den långa och djupa Korintkanalen.

Olivbönder med röd jord

Vi bor drygt fyra mil söder om Kalamata, staden som givit namn åt världens mest kända oliver. I hela regionen är i princip all uppodlad mark olivlundar. Med 90 olivträd på tomten var vi plötsligt olivbönder. Det var lite skrämmande först. Hur gör man? Men vi upptäckte snart att skötseln av en olivlund påminner mycket om äppelodling. Det krävs bara mer tid eftersom olivträdens grenar växer under årets alla månader. Ett träd som efter beskärningen i februari är glest och elegant har när hösten kommer ett enormt lövverk. Då, i samband med olivskörden, görs oftast en kompletterande beskärning. Under vintermånaderna växer träden sedan till ytterligare. Skörden är ett kapitel för sig. Ibland önskar jag att det vore lika lättvindigt som att plocka äpplen…

Tanken från början var att tomten skulle fortsätta vara en enkel olivlund, möjligen med lite trädgårdsväxter allra närmast huset. Men det var förstås dömt att misslyckas. En träd-

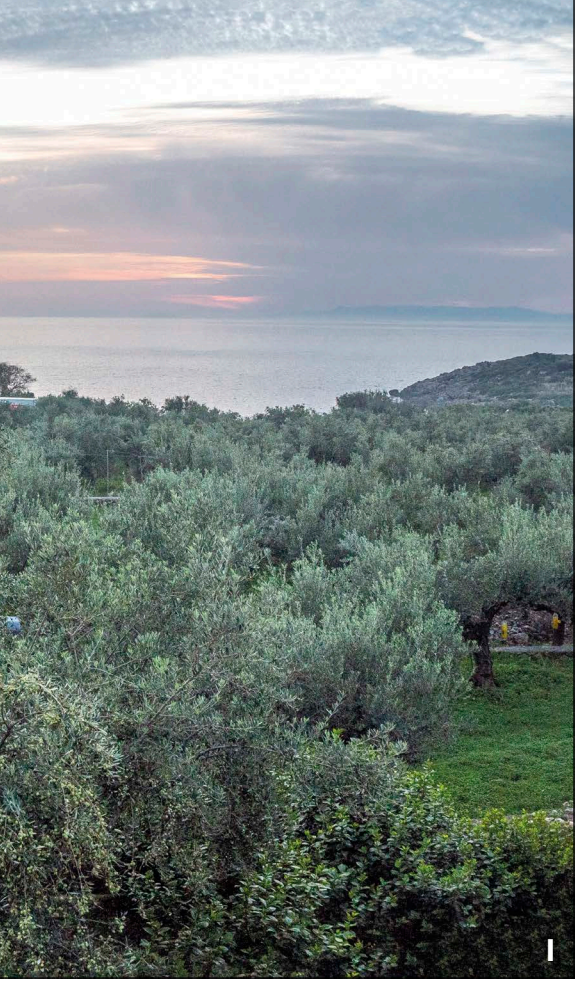

gårdsamatör som har en bit mark i sin vård kan naturligtvis inte låta bli att odla både det ena och det andra.

Det var spännande att sätta spaden i jorden och påbörja en ny trädgård. Men vi upptäckte snart att vår markbit är väldigt stenig. När vi ska gräva planteringsgropar eller rabatter är spaden inte till mycket hjälp. Det behövs hacka och spett för att lossa stenarna. Men mellan stenarna har vi den mest underbara röda jord, Medelhavsområdets högt skattade ”terra rossa”, italienska för just röd jord. Det är en näringsrik lerjord som trots sin fina struktur är förvånansvärt väldränerande. Vid torka blir den hård som betong men efter ett regn blir den så mjuk att det går att med bara händerna dra upp de flesta ogräs. När det kommer ett skyfall slammar den inte igen och blir till lervälling, utan marken suger glupskt upp allt vatten. Men jorden klibbar envist fast vid verktygen och under sulorna så att det känns som om vi går i platåskor.

Var är maskarna?

Under det första halvåret stötte vi inte på en enda daggmask när vi grävde. Det var uppenbart att jorden var extremt humusfattig. I grannarnas olivlundar samlas de enorma högarna med ris ihop och bränns direkt efter beskärning och skörd. Myndigheterna försöker få grekerna att sluta elda och i stället återföra materialet till kretsloppet, men det går rätt trögt. Eldandet går så otroligt fort eftersom olivgrenar brinner ner och förkolnar blixtsnabbt. Dessutom är det

Grekland, med den stora halvön Peloponnesos som är den sydligaste delen av det grekiska fastlandet. Den röda punkten visar läget för Fryle House i regionen Messenien, på Peloponnesos mittfinger Manihalvön.

1. Huset ligger nära havet, mitt inne bland olivlundarna i utkanten av byn Agios Nikolaos, fyra mil söder om huvudorten Kalamata.

2. *Clivia miniata* mönjelilja, en flyttpresent från kollegan Agneta, är bara en av alla traditionella krukväxter som trivs bra utomhus året om i det milda klimatet.

3. I mitten av april. Från köksfönstret skymtar berget Nikon i fjärran bortom lavendelängen. Till höger röd *Salvia greggii* hemmahörande i Texas och norra Mexiko.

4. Christina och Leif Fryle har aldrig för ett ögonblick ångrat flytten till Grekland.

5. *Echium candicans*, Madeiras stolthet, tog tre år på sig från frösådd till blomning. Men den var väl värd att vänta på...

6. I maj möts vinter och sommar när lavendeln, som har blommat sedan i november, får sällskap av *Bougainvillea* och *Nerium* som blommar hela sommaren. Alla plantor på lavendelängen är sticklingsförökade och utplanterade för två år sedan. Det växer fort!

7. Det blir många timmars jobb vid kompostkvarnen när grenarna från beskärningen av olivträden mals ner till mulch.

tradition. Alla har eldat sedan generationer tillbaka. Vi köpte en kompostkvarn, modell större, och ägnar ett oändligt antal timmar varje år åt att mala ner klipp och grenar. Klippet använder vi sedan på många sätt. Som gångar i grönsaksland och genom rabatter, som mulch kring träd och buskar och till strö i hönshuset. Tillsammans med kökskomposten är det använda strömet från hönsen en riktig närings- och mulchboost i planteringarna. Numera har vi ett rikt liv i jorden och daggmaskarna är många. Den ökande mullhalten gör också att den röda jorden långsamt blir allt mörkare.

En flygande start

I Sverige odlade vi bara växter som var härdiga på friland. Vi släpade aldrig otympliga krukor med citrus- och olivträd in och ut på vinterförvaring. Men även om vi var helt okunniga om växter passande för medelhavsklimat fick vår grekiska trädgård en flygande start. Med många års trädgårdsentusiasm i ryggen upptäckte vi att odlingskunskap till största delen är universell. Fröer skickades efter – både från STA:s frölista och från andra håll. Första året fick annuellerna stå för merparten av blomningen. Somliga dukade under i sommarhettan. Andra trivdes och blommade betydligt rikligare än i Skandinavien. Vår altan kläddes in i ljusblå *Ipomoea tricolor* 'Heavenly Blue', blomman för dagen, som slingrade högt upp i olivträden strax intill. Dessvärre är det en törstig rackare som slokade sorgset varje eftermiddag, men hade återhämtat sig morgonen därpå. Kardinalstjärnvindan *Ipomoea* × *multifida* däremot behövde inte många skvättar vatten för att klä söderväggen med klarröda girlanger i flera månader.

Från shoppingturerna till Kalamata kom vi hem med färre nödvändiga husgeråd och möbler än plantskolefynd. Tyvärr är namnetiketter ingen självklarhet på grekiska försäljningsväxter och personalen gav svävande svar på mina frågor. Ofta fick jag gissa vad det var jag köpte.

Efter att ha läst ett par böcker av Olivier Filippi som tillsammans med sin hustru Clara driver Pépinière Filippi, en plantskola för torktåliga medelhavsväxter i södra Frankrike, gjorde jag en växtbeställning därifrån. En av varje i sann trädgårdsamatöranda. Det blev många olika sorters lavendel, salvia, rosmarin, myrten och *Cistus* cistros [II]. Plantorna var rejäla och jag började genast ta sticklingar av både dem och de växter jag köpt på andra ställen. Det visade sig vara betydligt lättare än i Sverige. Särskilt la-

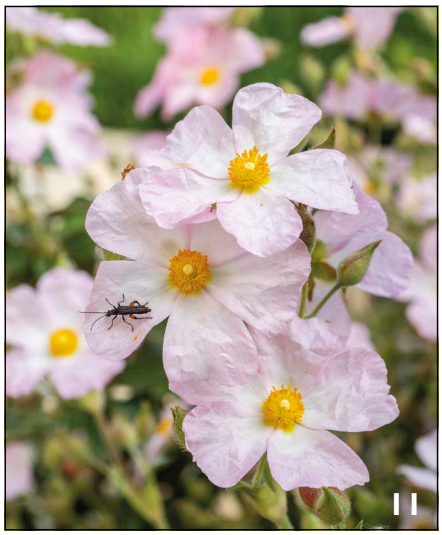

vendel, nerium, rosmarin och rosor får rötter på bara några veckor och växer efter omskolning till sig blixtsnabbt.

Lökfrossa

Ett par stora lök- och knölbeställningar gjorde jag också det första året. Vissa lökväxter, som de flesta tulpaner, blommar inte om de inte får en tillräckligt kall vinter – så jag koncentrerade mig på dem som klarar sig utan vinterkyla. De starkt doftande tazetter som brukar drivas i kruka till jul, *Narcissus tazetta*, har sitt ursprung i bland annat Grekland och trivs utmärkt där även i förädlad form. De börjar blomma redan i november, men kan med lite tur ha några blommor kvar även till julbuketten. *Anemone coronaria*, bukettanemon finns vildväxande i stor mängd i vårt område – men det är roligt att komplettera med de lite mer flärdfulla namnsorterna med fyllda blommor och extra starka färger. De har en utdragen blomningstid med början i januari. Lite längre fram blommar *Ranunculus asiaticus*, bukettranunkel. De knölar jag har beställt hittills, från flera olika företag, har alla visat sig vara felmärkta. Så nu har jag en tuttifruttiblandning av färger, enkla och fyllda, som är mer galen än vacker. Många lökar i sommarsortimentet som inte är härdiga i Sverige trivs utmärkt med de milda vintrarna.

Favoriterna i lökutbudet är *Iris* × *hollandica* holländsk iris [**12**], som egentligen har tagits fram för floristbranschen. De är slanka och högresta, står länge i vas, finns i massor av olika färger och är billiga i inköp. De är inte härdiga i Sverige, men väldigt förnöjsamma i Grekland. Huvudblomningen är i mars. De bildar fullt med sidolökar och återkommer snällt år efter år.

Vad är en medelhavsträdgård?

Som den föreningsmänniska jag är gick jag med i Mediterranean Garden Society, MGS, och slukade deras enkla men informativa medlemstidning. Jag köpte de böcker jag kunde hitta om odling i medelhavsklimat. Men jag upptäckte snart att världens trädgårdslitteratur fokuserar på det tempererade klimatet, det som råder i Mellan- och Nordeuropa och i USA – de sydligaste staterna borträknade. Allt verkar handla om anpassning av medelhavsväxter till ett klimat som inte är naturligt för dem – och vilka härdiga ersättningsväxter som ger den rätta sydländska känslan. Att silverpäron visuellt påminner om olivträd är ganska ointressant information när man bor i en olivlund…

8. I skuggan under olivträden har Christina sitt favorittillhåll – planteringsbordet.

9. Sticklingar av *Nerium oleander* får snabbt rötter i ett glas vatten.

10. Efter 2 veckor i glaset och 6 veckor i kruka är neriumplantan redo för utplantering.

11. *Cistus* × *pagei* har stora, ljust rosa blommor och ett tätt, mörkgrönt bladverk. Den kompakta busken påminner om en liten rododendron.

12. Samlingen av torktåliga och värmeälskande suckulenter växer ständigt.

13. *Iris* × *hollandica* 'Mystic Beauty'.

Stort eller litet M?
Medelhavsklimat finns på flera håll i världen. Vid Medelhavet förstås, men även i Kalifornien, sydvästra Australien, Kapprovinsen i Sydafrika och delar av Chile. Alla har sin egen flora av medelhavsväxter – som stavas med gement m för att skilja dem från Medelhavsväxter från just Medelhavsregionen.

14. I slutet av februari kommer våren. Blomningen är snudd på overklig. Favoriter är de röda anemonerna, *Anemone pavonina*.

15. I mars är balansen mellan sol, värme och fukt perfekt. I trädgården blommar det överallt. I förgrunden *Osteospermum* stjärnögon, en av de allra vanligaste växterna i medelhavsträdgårdar. Längre bak *Iris* × *hollandica*. Upp mot taket klänger *Hardenbergia violacea* violranka, en extremt torktålig vinterblommare från Australien.

16. I slutet av juli har torkan och hettan helt sugit musten ur markvegetationen. Några *Plumbago auriculata* blyblomma vid tomtgränsen tar upp havets och himlens blå ton. Om buskarna får lite vatten var fjortonde dag klarar de av att blomma hela sommaren.

17. December. Vintern är grön. Uppe på bergstopparna ligger det snö på morgonen, men nere vid havet går temperaturen aldrig ner under noll.

Annorlunda årstider

Den stora utmaningen har varit att lära känna klimatet och årstidsväxlingarna. Innan vi flyttade fick vi höra: ”Det verkar så enformigt med evig sommar. Att det är likadant hela tiden.”. Ingenting kunde vara mer fel! Visserligen har vi varken tjäle eller snö, men året är ändå väldigt variationsrikt.

Den årstid som påminner mest om den svenska är våren med ymnig grönska, överdådig blomning och luften surrande av insekter och fågelsång. Den startar i slutet av februari och varar ända in i mitten av maj. I början av perioden regnar det då och då. Mot slutet blir det allt längre mellan skurarna.

När sommaren kommer i juni går vi in i en mycket torr och het fas och kan inte räkna med att få mer än ett par rejäla skyfall före slutet av september. Dagstemperaturen går i princip alltid upp över 30 grader. Men bergskedjan Taygetos, vid vars fot vi bor, är så hög att regnmolnen inte alltid orkar ta sig över. Därför har vi något bättre regnchanser än exempelvis Aten. Men under det extremt torra 2021 kom det inget regn på sex månader. För att hantera värmen och torkan går många inhemska växter in i en vilofas under sommaren. De stänger ner alla processer och sluter bladens klyvöppningar – porerna som används vid fotosyntes, cellandning och transpiration. Om man då öser på vatten på en rosmarin eller lavendel som ser ut att tyna är risken stor att den tvärdör.

Landskapet får en väldigt speciell karaktär under sommarvilan. Gräs och örter torkar, går först över till brunt och ljusnar sedan till gulvitt för att till sist smulas sönder av hettan. Mot den ljusa marken bryter olivträdens grågröna volymer av, tillsammans med strama pelare av cypress *Cupressus sempervirens* och djupgröna johannesbrödsträd *Ceratonia siliqua*. Den strama och vackra kombinationen påminner om Nordens vinterlandskap med mörka barrträd mot vit snö. Men i trädgårdarna sprakar det förstås av färg även under sommaren med kaskader av *Bougainvillea*, *Nerium oleander* nerium [**9**, **10**] och *Plumbago auriculata* blyblomma.

När hösten kommer med livgivande regn vaknar naturen upp igen. Det är fortfarande varmt i luften, men inte längre stekhett. Markerna grönskar – cyklamen, höstkrokus och flera andra lök- och knölväxter börjar blomma. Det är förvillande likt en vår, men med den skillnaden att dagarna blir allt kortare och svalare.

Så småningom övergår hösten i vinter. Men

växtligheten går inte i dvala. Det är faktiskt tvärtom. Eftersom temperaturen aldrig går ner under nollstrecket och sol och regn avlöser varandra är vintern en utpräglad tillväxtperiod.

Go with the flow

Precis som i Nordeuropa formar årstiderna trädgårdsåret. Livscykeln för de flesta medelhavsväxter startar på hösten. Det är då alla frön gror, programmerade att dra nytta av en lång, fuktig period. Sedan gäller det att växa kvickt för att bli tillräckligt stor och stark, och kanske blomma innan hettan och torkan sätter stopp.

Jag följer den naturliga rytmen och sår de flesta perenner, träd och buskar under hösten, men gärna lite tidigare än i naturen. Frösådderna får bra skjuts av att det fortfarande är relativt varmt när de gror och växer till sig ännu fortare. Om plantorna är stora nog planterar jag ut dem senast i slutet av januari. Annars väntar jag med utplanteringen till följande höst. Det krävs mindre passning med vatten när plantorna fortfarande står i mina krukbänkar mot om jag sätter ut dem på friland långt fram på våren.

Under sommaren ägnar vi oss mest åt livsuppehållande åtgärder, det vill säga vattning. Vatten är en bristvara, så vi försöker hålla oss till prydnadsväxter som är anpassade till sommartorka. Men att odla resurssnålt är ingen självklarhet i Grekland. Turister uppmanas att spara på vattnet. Men i trädgårdarna flödar det. Många av de växter grekerna älskar kommer från tropikerna och måste vattnas varje dag under de heta månaderna. Ofta ligger ett nät av droppbevattning över hela trädgården. Allra mest klimatstridigt är gräsmattor som många hotell envisas med att anlägga – med sprinklersystem som öser ut vatten dagligen.

Under höst och vinter kan vi gräva och plantera. Jorden är mjuk och lättbearbetad. Även ogräsen växer då med rasande fart, så vi får lägga ganska mycket tid på rensning. Men det är underbart att kunna göra något ute i trädgården varje dag året runt. Att slippa vänta i månader på att tjälen ska släppa sitt grepp om jorden och att grönskan äntligen ska återvända. Det sprider ut både arbetet, glädjen och upplevelserna.

Ett extra liv

Flytten till ett annat klimat har blivit en fantastisk nystart för oss, och vi har aldrig för en sekund ångrat att vi tog steget och följde våra drömmar. Men visst saknar vi familjen och vännerna ibland.

18. Vid den södra, solstekta gaveln har en djup sandbädd anlagts. I den stormtrivs suckulenter och kaktusar som inte gillar vinterfukt.

19. De röda tuvorna i bild 18 är *Anigozanthos* 'Bush Inferno', ett släkte från Australien. I närbild kan man ana varför den kallas kängurutass på svenska.

Vill du läsa mer?
Leif Fryle bloggar flitigt om livet i Grekland på:
fryle.se/blogg
På Christinas Instagramkonto handlar det bara om trädgård och natur i Grekland:
instagram.com/frylegarden